

# 3

## ધંધકીય સેવાઓ-2 (Business Services-2)

### આ પ્રકરણમાં તમે શું શીખશો ?

- 3.0 બેન્ક
- 3.1 બેન્કનો અર્થ
- 3.2 કાર્યો
- 3.3 બેન્ક ખાતાના પ્રકારો
  - 3.3.1 બચત ખાતું
  - 3.3.2 ચાલુ ખાતું
  - 3.3.3 રીકર્ડિંગ ખાતું
  - 3.3.4 બાંધી મુદ્દતનું ખાતું
- 3.4 બેન્કની સેવાઓ
  - 3.4.1 ડ્રાફ્ટ ઈસ્યુ કરવા
  - 3.4.2 બેન્કર્સ ચેક
  - 3.4.3 આર.ટી.જી.એસ.
  - 3.4.4 એન.ડી.એફ.ટી.
  - 3.4.5 બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ
  - 3.4.6 કેશ-કેટિટ
  - 3.4.7 લોન
- 3.5 ઈ-બેન્કિંગ
  - 3.5.1 ઇન્ટરનેટ, કોર બેન્કિંગ અને મોબાઇલ બેન્કિંગ
- 3.6 બેન્કિંગ સંબંધિત સેવાઓ
  - 3.6.1 એ.ટી.એમ.
  - 3.6.2 કેટિટ કાર્ડ
  - 3.6.3 ડેબિટ કાર્ડ

### પ્રસ્તાવના

પ્રવર્તમાન સમયમાં વાણિજ્યનું મહત્વ વધતું જાય છે. વાણિજ્યમાં વેપારની પ્રવૃત્તિ ઉપરાંત તેને સહાયક સેવાઓમાં બેન્કિંગનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. બેન્કિંગની સેવા વેપાર ઉપરાંત ઉદ્યોગ, ખેતી જેવાં અનેક ક્ષેત્રને ઉપયોગી બને છે.

બેન્કિંગની સેવા આપનાર સંસ્થા બેન્કથી ઓળખાય છે. વિશ્વની સૌપ્રથમ બેન્ક ઈ.સ. 1407માં જિનીવા ખાતે શરૂ થઈ હતી. ઈટાલિયન શબ્દ Banco બેન્ચ પરથી બેન્ક શબ્દની ઉત્પત્તિ થઈ છે. બેન્કની પ્રવૃત્તિઓના પુરાવાઓ પ્રાચીન સમયમાં પણ જોવા મળે છે. આ શબ્દનો ઉદ્ભબ રોમન સામ્રાજ્યમાં થયો હતો. જ્યાં નાણાં ધીરનાર માસેલા (Macella)ના નામે ઓળખાતા. બંધ વાડાની વચ્ચોવચ્ચ Banco નામે ઓળખાતી એક લાંબી બેન્ચ પર પોતાની નાનકડી, કામચલાઉ દુકાનો નાખતા. જેના પરથી બેન્કો અને બેન્ક શબ્દની ઉત્પત્તિ થઈ છે.

### 3.1 બેન્કનો અર્થ

(1) રિઝર્વ બેન્કના મતે, “માંગવામાં આવે એટલે તરત જ કે નિર્ધારિત મુદ્દતના અંતે પરત કરવાની શરતે વિરાણ કરવાના હેતુથી બચતો એકત્રિત કરતી સંસ્થાને બેન્ક કહે છે.”

(2) બેન્કિંગની સેવા આપતી સંસ્થાને બેન્ક તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

### 3.2 કાર્યો

(1) થાપણો સ્વીકારવી અને (2) રોકાણ કે વિરાણ કરવું; પરંતુ વર્તમાન સમયમાં આ કાર્ય ઉપરાંત અન્ય કાર્યો પણ બેન્ક કરે છે. બેન્ક-સેવાઓનો વિકાસ ખૂબ જ થતો જાય છે અને તેની સેવાઓમાં પણ વૈવિધ્ય જોવા મળે છે. બેન્કનાં બધાં કાર્યોની યાદી બનાવવી મુશ્કેલ છે. બેન્કનાં કાર્યોને મુખ્ય કાર્યો અને ગૌણ કાર્યોમાં વિભાજિત કરી શકાય છે.

મુખ્ય કાર્યો	ગૌણ કાર્યો
(1) થાપણો સ્વીકારવી	(1) ગ્રાહકોના નાણાકીય વ્યવહારો સંભાળવા
(2) ધિરાણ કરવું	(2) હુંડિયામણને લગતા વ્યવહાર કરવા
(3) રોકાણ કરવું	(3) શાખપત્ર આપવા
(4) આંતર બેન્કિંગ વ્યવહારો કરવા	(4) ટ્રાવેલર્સ ચેક આપવા
	(5) પ્રાઇન્ટની સેવા આપવી
	(6) બેન્ક સાથે જોડાયેલ વ્યક્તિની શાખ અંગેની માહિતી આપવી
	(7) બાંધેધરી દલાલ તરીકેની સેવા આપવી
	(8) અન્ય સંબંધિત સેવા પૂરી પાડવી, જેવી કે ATM, DEMAT, સેફ ડિપોઝિટ વોલ્ટની સુવિધા

**(A) બેન્કનાં મુખ્ય કાર્યો :**

**(1) થાપણો સ્વીકારવી :** બેન્ક જાહેર જનતા પાસેથી અમુક વણવપરાયેલી રકમ થાપણો તરીકે સ્વીકારે છે. બેન્કમાં થાપણ મૂકનારને બેન્ક વ્યાજ ચૂકવે છે. બેન્કની સૌથી મોટી જવાબદારી થાપણદારો/બચત કરનારા લોકોનો વિશ્વાસ જાળવી રાખવાનું છે. બેન્ક અલગ અલગ પ્રકારની થાપણો સ્વીકારે છે. જેના પર વ્યાજનો દર જુદો જુદો હોય છે.

બેન્ક મુખ્યત્વે ચાર રીતે થાપણો સ્વીકારે છે : (i) બચત ખાતું (ii) ચાલુ ખાતું (iii) રીકર્સિંગ ખાતું (iv) બાંધી મુદતનું ખાતું.

**(2) ધિરાણ કરવું :** બેન્ક વિવિધ પ્રકારનાં ખાતાંઓ દ્વારા થાપણો સ્વીકારે છે. આમ, થાપણો દ્વારા બેન્ક મેળવેલ નાણાંનું અન્યત્ર ધિરાણ કરે છે. બેન્ક થાપણો સ્વીકારને બચતકારને વ્યાજ આપે છે. તેથી થાપણદારોને ચૂકવાતા વ્યાજના દર કરતાં વધુ દરે નાણાં જરૂરિયાતવાળી વ્યક્તિઓને ધિરાણ કરે છે. વ્યાજના દરના તફાવતમાંથી બેન્ક નફો મેળવે છે. બેન્ક નીચે મુજબ ધિરાણ કરે છે :

**(a) લોન દ્વારા :** બેન્ક લાંબા ગાળા માટે કે ટૂંકા ગાળા માટે લોન આપે છે. કેટલાક પ્રકારની લોન પર તારણ જરૂરી હોય છે. જ્યારે કેટલાક પ્રકારની લોનમાં તારણ જરૂરી નથી. આવી લોન વેપારીઓ અને વ્યક્તિગત કે ઉદ્યોગપતિઓને આપવામાં આવે છે. જેની સામે તેટલી જ રકમની જામીનગીરી બેન્ક લેતી હોય છે. પ્રવર્તમાન સમયમાં હોમ લોન, કાર લોન, એજ્યુકેશન લોન, કેશ-કેરિટ, મશીનરી લોન, ગોલ્ડ લોન, પર્સનલ લોન વગેરે જેવી લોન પણ ઉપલબ્ધ છે.

**(b) ઓવરદ્રાફ્ટ એન્ડ કેશ-કેરિટ દ્વારા :** ચાલુ ખાતું ધરાવનાર અગાઉથી મંજૂર કરેલ મર્યાદામાં અને ટૂંકાગાળા માટે ખાતામાં જમા રકમથી વધુ રકમ ઉપાડે એવું બને તો તેને ઓવરદ્રાફ્ટ કહેવામાં આવે છે. ઓવરદ્રાફ્ટનો સમય ટૂંકો હોય છે; પરંતુ ઓવરદ્રાફ્ટનો સમય નિશ્ચિત કરી દેવામાં આવે ત્યારે તે કેશ-કેરિટનાં નામે ઓળખાય છે.

**(3) રોકાણ કરવું :** બેન્કની મૂડી અને મેળવેલ થાપણની રકમનું ધિરાણ અને રોકાણ જો ન થઈ શકે તો બેન્કને પૂરતું વળતર મળતું નથી. બેન્કનું મહાત્વનું કાર્ય અન્ય જગ્યાએ આ રકમનું રોકાણ કરવાનું છે. આ રોકાણ યોગ્ય ગણતરી સાથે સલામત જગ્યાએ કરવું અનિવાર્ય છે. બેન્કે અનામતની રકમ RBIના નિયમાનુસાર કુલ ડિપોઝિટની અમુક રકમ સરકારી જામીનગીરીઓમાં રોકવાની હોય છે. જેના પર વ્યાજનો દર ઓછો હોય છે. બેન્કમાં કટોકટી અને આકસ્મિક પરિસ્થિતિમાં રોકાણો છૂટાં કરીને તરત રોકડ મળે તે રીતે નાણાંની ગોઠવણ કરવી અનિવાર્ય છે. બેન્ક મહદેશે સરકારી જામીનગીરીઓ કે અન્ય સંઘરસતાવાળા એકમમાં રોકાણ કરે છે.

**(4) આંતર બેન્કિંગ વ્યવહારો કરવા :** બેન્કનાં મુખ્ય કાર્યો પૈકી એક કાર્ય બેન્કો-બેન્કો વચ્ચેના વ્યવહારોનું છે. દરેક બેન્કને ધારી વખત ખૂબ જ ટૂંકાગળા માટે એટલે કે ચોવીસ કલાક કે તેથી પણ ઓછા સમય માટે નાશાંની તંગી અનુભવવી પડતી હોય છે. આ સમયે અન્ય બેન્કમાં વાણવપરાયેલ નાણાં પડેલાં હોય, તો તરત જ જરૂરિયાત ધરાવતી બેન્કને આપવામાં આવે છે. આ વ્યવસ્થા મધ્યસ્થ બેન્ક નિયુક્ત કરેલ એજન્સી દ્વારા કરવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે નાણાં આપનાર કે લેનારની પ્રક્રિયા મધ્યસ્થ બેન્ક મારફત થાય છે. નાણાં લેનાર કે આપનાર એકબીજાના સંપર્કમાં આવતા નથી. આ રીતે બેન્કોની સમસ્યાનું નિવારણ થઈ જાય છે. આમ, જે રકમ માંગવામાં આવે અને તરત મળે તેને CALL MONEYના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. આ રીતે મેળવેલ રકમ પર વ્યાજ ચૂકવવું પડે છે. આ વ્યાજનો દર બજારમાં નાણાંની માંગના આધારે નક્કી થતો હોય છે. માંગ અને પુરવણા આધારે આ વ્યાજનો દર નિશ્ચિત થાય છે. જેને CALL MONEY RATE તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

#### **(B) બેન્કનાં ગૌણ કાર્યો :**

**(1) ગ્રાહકોના નાણાકીય વ્યવહારો સંભાળવા :** બેન્કના મુખ્યને બે ગ્રાહકો હોય છે : (A) થાપડા મૂકનારા અને (B) નાણાં લેનારા. આવા ગ્રાહકો બેન્ક મારફત પોતાના નાણાકીય વ્યવહારો કરે છે. બેન્કના ગ્રાહક અન્ય વ્યક્તિની તરફેણમાં ચેક લખી આપે, ત્યારે અન્યને નાણાં ચૂકવવાનું કાર્ય તેમજ અન્ય વ્યક્તિ પાસેથી જ્યારે ગ્રાહકને ચેક મખ્યો હોય ત્યારે એ ચેકનાં નાણાં વસૂલ કરવાનું કાર્ય ગ્રાહક વતી બેન્ક કરે છે. વર્તમાન સમયમાં વીજળીનાં બિલ ભરવા, ફોનનાં બિલ ભરવા, વીમાનનું પ્રીમિયમ ભરવું, એક ખાતામાંથી બીજા ખાતામાં રૂપિયા ટ્રાન્સફર કરવા વગેરે જેવાં વિવિધ કાર્યો બેન્ક ગ્રાહકો વતી કરે છે.

**(2) હુંદિયામણને લગતા વ્યવહારો કરવા :** આયાત-નિકાસ વેપાર હાલના સમયમાં ફરજિયાતપણે બેન્ક દ્વારા જ કરવો પડે છે. આયાત-નિકાસના વ્યવહારો માટે વિદેશી હુંદિયામણની જરૂર પડે છે. આવા હુંદિયામણની વ્યવસ્થા મધ્યસ્થ બેન્કે પરવાનગી આપેલ હોય તેવી બેન્ક વિદેશ વેપાર સાથે સંકળાયેલ દસ્તાવેજોને લાવવા-મોકલવાની સેવા આપે છે.

**(3) શાખપત્ર :** શાખપત્ર એ એક બેન્કે બીજી બેન્કને ઉદ્દેશીને લખેલ પત્ર છે. આ પત્રમાં દર્શાવેલ વ્યક્તિ ચોક્કસ સમયે, ચોક્કસ રકમ ચૂકવશે જ તેની ખાતરી આપે છે. બેન્ક શાખપત્ર આપતા પહેલાં જે-તે વ્યક્તિ પાસેથી નિશ્ચિત કરેલ રકમ જમા લે છે અથવા તો તેટલી રકમના જમીન લે છે. જે વ્યક્તિને ખાતરી આપવામાં આવેલ હોય, તેને નાણાં ચૂકવવાનો સમય આવે ત્યારે શાખપત્રમાં દર્શાવેલ રકમ ચૂકવી આપવામાં આવે છે. આમ, શાખપત્ર નાણાકીય વ્યવહારોને સરળ અને વિશ્વસનીય બનાવે છે. બેન્કને આ સેવા માટે કમિશનની આવક મળે છે.

**(4) ટ્રાવેલર્સ ચેક આપવા :** વર્તમાન સમયમાં લોકો વધારે ને વધારે મુસાફરી કરતા થયા છે. તેથી દેશમાં કે પરદેશમાં પ્રવાસમાં વ્યક્તિ રોકડ નાણાં ખોવાઈ જવાની કે ચોરાઈ જવાની ચિંતાથી બચવા ટ્રાવેલર્સ ચેક કઢાવતા હોય છે. ટ્રાવેલર્સ ચેક ધરાવનાર વ્યક્તિ બહારગામ કે પરદેશનાં સ્થળો બેન્કની શાખામાં જઈ નમૂના મુજબની સહી કરી ચેકનાં નાણાં ઉપાડી શકે છે. આ ચેક ખૂબ જ વિશ્વસનીય તેમજ હસ્તાત્તરણીય હોય છે. ATMની સુવિધા આવતા ટ્રાવેલર્સ ચેકના વપરાશનું પ્રમાણ ઘટ્યું છે.

**(5) ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટની સેવા :** ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટ એટલે કોઈ એક બેન્કે અન્ય બેન્કની શાખા પર લખેલો ચેક છે. ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટમાં વ્યક્તિના નામનો ઉલ્લેખ હોય છે અને તે વ્યક્તિને નાણાંની ચુકવણીનો હુકમ આપવામાં આવે છે. કોઈ વ્યક્તિ કે સંસ્થાને નાણાં મોકલવાના હોય ત્યારે ડ્રાફ્ટ એક ચલામત માધ્યમ ગણાય છે. જે વ્યક્તિ કે સંસ્થા નાણાં મોકલવા માંગતી હોય તે માટે નિશ્ચિત ફોર્મ ભરી બેન્કને ડ્રાફ્ટ કાઢી આપવા વિનંતી કરે છે. આ વિનંતીના આધારે નાણાં લેનારનું નામ લખી સ્થળ પરની પોતાની શાખાને કે જેની સાથે તેનું જોડાણ છે તેવી બેન્કની શાખાને રકમ ચૂકવી આપવાનો આદેશ કરે છે. નાણાં મોકલનાર ચૂકવવાનાં નાણાં ઉપરાત બેન્કને કમિશન પડા આપે છે. જો બેન્ક આવો દસ્તાવેજ પોતાના શહેરમાં વટાવી શકાય; તેવો આપે તો તે પે-ઓર્ડર તરીકે ઓળખાય છે.

**(6) બેન્ક સાથે જોડાયેલ ગ્રાહકની શાખ અંગેની માહિતી આપવી :** બેન્ક પોતાના ગ્રાહકો સાથે નાણાકીય વ્યવહારો વારંવાર કરતી હોય છે. જેના આધારે તે પોતાના ગ્રાહકની નાણાકીય સધ્યરતા વિશે જાણકાર હોય છે. બેન્ક જેમ લોકોનો વિશ્વાસ સંપાદન કરવાનો હોય છે તેવી જ રીતે બજારમાં થતા શાખાનાં વ્યવહારો માટે પડા કોઈ સંસ્થા કે પેઢી અન્ય સંસ્થા કે પેઢીનો વિશ્વાસ મેળવવા માંગતી હોય ત્યારે બેન્ક દ્વારા આપવામાં આવતી માહિતી વધુ વિશ્વસનીય ગણવામાં આવે છે. આ માટે બેન્ક સધ્યરતાનું પ્રમાણપત્ર (Solvency Certificate) આપે છે.

(7) બાંહેધરી દલાલ તરીકેની સેવા : જ્યારે કંપની ભરણા માટે મૂરીબજારમાં આવે અને મૂરી ઉઘરાવે ત્યારે તેને સતત એ ભય રહેતો હોય છે કે તેને ભરણાની રકમ મળશે કે કેમ ? જો રકમ ન મળે તો કંપનીને ધંધો કરવામાં મુશ્કેલી પડે છે. આવા સમયે બેન્ક ભરણાની પૂરી રકમ કે લઘુત્તમ ભરણાની રકમ મળશે તેવી બાંહેધરી આપે છે અને જો રકમ ઓછી ભરાય તો તેટલી જમીનગીરી કંપની પાસેથી બેન્ક ખરીદી લે છે. આ સેવા બદલ બેન્ક કમિશન મેળવે છે.

(8) અન્ય સંબંધિત સેવાઓ પૂરી પાડવી : બેન્ક પોતાના ગ્રાહકોને ATM, DEMAT તેમજ સેઈફ ડિપોઝિટ વોલટની સુવિધા પણ પૂરી પાડે છે. આ ઉપરાંત ગ્રાહકો માટે કેરિટ કાર્ડ તેમજ ડેબિટ કાર્ડની સુવિધા પણ પૂરી પાડે છે.

### 3.3 બેન્ક ખાતાના પ્રકારો

બેન્કનું કાર્ય થાપણો સ્વીકારવાનું છે. બેન્કના વિવિધ પ્રકારનાં ખાતાનું ખોલાવતી વખતે તેમજ બેન્કની અન્ય સુવિધાઓ માટે બેન્ક મધ્યસ્થ બેન્કના નિયમ પ્રમાણે KYC (Know Your Customer) માટે ફોટોવાળું માન્ય ઓળખકાર્ડ અને રહેઠાળનો પુરાવો માગે છે.

**3.3.1 બચત ખાતું :** લોકો દ્વારા મૂકવામાં આવતી થાપણ કે જેમાં બચતનું તત્ત્વ સમાયેલ હોય છે. આ ખાતામાં નિશ્ચિત દરે વ્યાજ ચૂકવવામાં આવે છે. આ ખાતામાં જેટલા દિવસ માટે જેટલી રકમ જમા હોય તેટલા દિવસનું વ્યાજ મળે છે. આ ખાતામાં બેન્ક ચેકબુક, એ.ટી.એમ. કાર્ડ જેવી સેવાઓ પૂરી પાડે છે. ખાતેદાર પોતાના ખાતામાં ચેક, ડ્રાફ્ટ અને રોકડ જમા કરાવે છે. ચેક કે ઉપાડ ચિઠ્પી વડે નાણાં ઉપાડી શકે છે. બેન્ક ખાતેદારને આ ખાતામાં ન્યૂનતમ સિલક રાખવાની ફરજ પાડી શકે છે. સામાન્ય રીતે બચત ખાતામાં એક મહિનામાં નાણાં ઉપાડવા માટે વ્યવહારો કરવાની સંખ્યા મર્યાદિત કરેલ છે. આ ખાતું વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓનાં સંયુક્ત નામે ખોલાવી શકાય છે. જેમાં વારસદારની નિમણૂક કરી શકાય છે. આ ખાતા દ્વારા બેન્કોને મોટા પ્રમાણમાં થાપણો મળે છે.

**3.3.2 ચાલુ ખાતું :** વ્યક્તિ કે ધંધાકીય એકમોનાં નામે આ ખાતું ખોલાવી શકાય છે. આથી આ પ્રકારના ખાતામાં સામાન્ય રીતે કોઈ વ્યાજ આપવામાં આવતું નથી; પરંતુ બેન્ક બેન્કચાર્જિસ વસૂલ કરી શકે છે. આ ખાતામાં વિરાણની સુવિધા પણ આપી શકાય છે. આ ખાતામાં નાણાં મૂકવા કે ઉપાડવા સંખ્યાની દસ્તિ કોઈ મર્યાદા રાખવામાં આવતી નથી. સામાન્ય રીતે આ ખાતું ધ્વાદારી વ્યક્તિઓ ખોલાવે છે.

**3.3.3 રીકરિંગ ખાતું :** બચતના હેતુથી ખોલાવવામાં આવતું ખાતું કે જેમાં દર મહિને નિશ્ચિત સમયે નિશ્ચિત રકમ જમા કરાવવી ફરજિયાત હોય છે. આ ખાતામાં વ્યાજનો દર બચતખાતા કરતાં વધુ અને બાંધી મુદ્દતની થાપણના (Fixed Deposit) પ્રમાણમાં ઓછો હોય છે. નિશ્ચિત સમય સુધી રકમ ઉપાડી ન શકતી હોવાથી બચત ખાતા અને રીકરિંગ ખાતાનાં પ્રમાણમાં વ્યાજનો દર વધુ હોય છે.

### 3.4 બેન્કની સેવાઓ

બેન્કનાં મુખ્ય કાર્યો રોકાણ/વિરાણ કરવા અને થાપણો સ્વીકારવી. આ ઉપરાંત બેન્ક અનેક કાર્યો જેવાં કે ગ્રાહકોના નાણાકીય વ્યવહારો સંભાળવા, શાખપત્ર આપવા, ટ્રાવેલર્સ ચેક આપવા, ડ્રાફ્ટ ઈસ્યુ કરવા, RTGS, NEFT, બેન્ક ઓવરાફ્રાન્ક, લોન કેરિટ કાર્ડ, ડેબિટ કાર્ડ, કોર બેન્કિંગ સાથે સંબંધિત હોય તેવાં કાર્યો પણ કરે છે.

**3.4.1 ડ્રાફ્ટ ઈસ્યુ કરવા :** ડ્રાફ્ટ એટલે કોઈ એક બેન્ક અન્ય બેન્કની શાખા પર લખેલો ચેક છે. ડ્રાફ્ટમાં વ્યક્તિના નામનો ઉલ્લેખ હોય છે અને તે વ્યક્તિને નાણાંની ચુકવણીનો હુકમ આપવામાં આવે છે. ગ્રાહક પાસેથી પૂરતું અવેજ મેળવ્યા બાદ બેન્ક ડ્રાફ્ટમાં નિર્દેશ કરેલ વ્યક્તિને નક્કી રકમ ચુકવવાની ખાતરી આપે છે.

કોઈ વ્યક્તિ જ્યારે અન્ય કોઈ વ્યક્તિને નાણાં મોકલવા માંગતા હોય તો તે બેન્કમાં જઈને નાણાં અને બેન્કને ડ્રાફ્ટનું જે કમિશન આપવું પડે તેટલાં નાણાં આપીને ડ્રાફ્ટ કાઢી આપવા વિનંતી કરે છે. નાણાં મોકલનાર જેને નાણાં આપવા માંગે છે તેના

नामनो ड्राइट बैंकने काढी आपवा कहे छे. बैंक नाणां लेनारनां नामनो नाणां लेनारना स्थળनी पोतानी शाखानो अथवा जेनी साथे समજूती थर्ड छे ते बैंकने २कम चुक्कवी आपवा कहे छे. ड्राइट A/c Payee होवाथी जेना नामनो लखायो होय तेना ४ खातामां जमा थाय छे. आवो ड्राइट येक्नी जेम रिटर्न थवानी संभावना रहेती नथी.

**3.4.2 बैंकस चेक (Pay Order) :** बैंक ड्राइट जेवी अन्य केटलीक सेवाओ आपे छे जेमानी एक बैंकस चेक छे. बैंक स्वीकारेली २कमना बदलामां जे चेक आपे छे ते पे-ओर्डर कहेवाय छे. बैंक द्वारा ठस्यु करवामां आवतां आवा पे-ओर्डर ते ४ शहेर के गाममां वटावी शकाय छे. अन्य शहेर के गाममां वटावी शकातां नथी.

#### 3.4.3 रीयल टाईम ग्रोस सेटलमेन्ट : RTGS (Real Time Gross Settlement) :

RTGS सब्य बैंकमांथी नाणां भारत देशनी अन्य कोई पऱा RTGS सब्य धरावती बैंकमां फेरबदली करवानी पद्धतिने RTGS कहे छे.

RTGS सब्यपद धरावती तमाम बैंक शाखानी ओण्ड IFSC कोडथी थाय छे. जे अगियार इजिटनो आळ्हा न्युमेरिक स्वरूपमां होय छे. IFSC कोड IDRBT (Institute for Development and Research on Banking Technology) हैदराबाद द्वारा फाणववामां आवे छे. रीयल टाईम ग्रोस सेटलमेन्ट ऐ भारतनी कोई पऱा बैंकमांथी भारतनी अन्य बैंकमां नाणांनी फेरबदली करवानी पद्धति छे. आ पद्धतिमां रीयल टाईम ते ४ समये तेमज ग्रोस सेटलमेन्ट एटले व्यवहार प्रमाणे जमा के उधार थाय तेने RTGS कहेवाय छे.

RTGS पद्धतिमां भारतनी एक बैंकना खातेदारनी २कम भारतनी अन्य कोई पऱा बैंकना खातेदारना खातामां जमा करवामां आवे छे. आ नाणांनो रोकड व्यवहार करवामां आवतो नथी. आथी ग्राहक अने लाभार्थी बंनेना बैंकमां खातां होवां जडरी छे. बंने बैंक पासे IFSC (Indian Financial System Code) कोड होवो जडरी छे. RBI द्वारा RTGS पद्धतिमां बे लाख के तेथी वधु २कम जमा कराववानी सेवा आपे छे. आ पद्धतिमां जे दिवसे २कम जमा कराववानी सूचना ग्राहक तरफ्थी आपवामां आवे ते ४ दिवसे २कम ग्राहकनां खाते उधारीने तेमाणे जणावेल व्यक्तिनां खातामां जमा करवामां आवे छे.

RTGSमां बे लाखथी वधु २कमनी फेरबदली करवामां आवे छे. आ पद्धतिमां नाणां मोकलनार ग्राहक पासेथी कमिशन लेवामां आवे छे; परंतु Inward RTGS एटले के नाणां मेगवनार लाभार्थी पासेथी कोई प्रकारनु कमिशन लेवामां आवतुं नथी.

#### 3.4.4 नेशनल इलेक्ट्रोनिक फंड ट्रान्सफर : NEFT (National Electronic Fund Transfer) :

NEFT मेर्झर्सिप धरावती बैंकमांथी फंड भारत देशनी अन्य NEFT मेर्झर्सिप धरावती बैंकमां ट्रान्सफर करवानी पद्धतिने NEFT कहेवाय छे.

RTGSनी माफक आ पऱा नाणाकीय चुक्कवाणीनो ४ एक प्रकार छे. आ प्रकारनी व्यवस्था पऱा ऑनलाईन करवामां आवे छे. आ माटे IFSC कोड आपवामां आवे छे. आ प्रकारना व्यवहारमां फंड ट्रान्सफर करवानी २कमनी कोई मर्यादा नथी. आ प्रकारना व्यवहारमां वधुमां वधु २कम ₹ 2 लाख ट्रान्सफर करवानी प्रक्रिया Batch प्रमाणे थाय छे. RBI द्वारा ८२ कलाकनी बेयमां आ प्रकारना व्यवहारोनी पतावट थाय छे. आ प्रकारना व्यवहारमां जमा २कम मणवानी प्रक्रिया ते ४ दिवसी लाईने महत्तम 48 कलाक सुधीमां थाय छे.

अली ट्रान्जेक्शन DNS (Different Net Settlement) पद्धतिथी बेय वाईज सेटल थाय छे. बेयना एक मेसेजमां वधुमां वधु 10 ट्रान्जेक्शन होय छे.

**IFSC CODE :** NEFT सब्यपद धरावती तमाम बैंक शाखानी ओण्ड IFSC कोडथी थाय छे. जे अगियार इजिटनो आळ्हा न्युमेरिक स्वरूपमां होय छे. आ पद्धतिमां नाणां मोकलनार ग्राहक पासेथी कमिशन लेवामां आवे छे; परंतु Inward NEFT एटले के नाणां मेगवनार लाभार्थी पासेथी कोई प्रकारनु कमिशन लेवामां आवतुं नथी.

**₹ 50,000/- केशथी NEFT करवा अंगे :** ₹ 50,000 के तेथी ओछी २कम केशथी NEFT करी शकाय छे तेमज वोक ठिन कस्टमरने पऱा NEFTनो लाभ बधी ४ ब्रांचमांथी मणी शके छे.

**3.4.5 બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ (Bank Overdraft) :** વેપારી બેન્કમાં ચાલુ ખાતું ધરાવે છે. આ ચાલુ ખાતામાં રહેલી જમા રકમ કરતાં વધારે રકમ ઉપાડવાની સગવડ આપવામાં આવે તેને બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ કહે છે. વેપારી પોતાની કે અન્યની જામીનગીરી પર ઓવરડ્રાફ્ટ મેળવી શકે છે. આ પ્રકારે મંજૂર થયેલ ઓવરડ્રાફ્ટની મહત્તમ રકમમાંથી ઉપાડવામાં આવેલી રકમ પર જ વ્યાજ ચૂકવવાનું રહે છે.

**3.4.6 કેશ-કેડિટ (Cash Credit) :** વેપારીને ધંધાકીય હેતુ માટે તેમજ ધંધાના વિકાસ અર્થ ધંધામાં રહેલા માલસ્ટોક અને ઉઘરાણીને ધ્યાનમાં રાખી ધિરાણ આપવામાં આવે છે તેને કેશ-કેડિટ કહે છે. આ પ્રકારના ધિરાણની વ્યવસ્થામાં માલસ્ટોક બેન્કના તારણામાં રહે છે. ધંધાદારી એકમો જેટલા પ્રમાણામાં જેટલા સમય માટે આ નાણાંનો ઉપયોગ કરે તેટલા પ્રમાણામાં નક્કી કરેલ દરે વ્યાજ ચૂકવવું પડે છે.

**3.4.7 લોન :** બેન્કનું મુખ્ય કાર્ય થાપણો સ્વીકારવી અને ધિરાણ આપવાનું છે. બેન્ક ઓછા દરે થાપણો સ્વીકારે છે અને વધુ દરે ધિરાણ આપે છે. બેન્ક વેપારીઓને અલગ-અલગ રીતે ધિરાણ આપે છે. આ રીતે વેપારી કે ગ્રાહકની વિવિધ જરૂરિયાતો જેવી કે મકાનની ખરીદી કરવી, ફર્નિચર ખરીદવું, મકાનનું રીપેરેંગ કરવું, વાહન ખરીદવું કે ધંધાના વિકાસ માટે બેન્ક ધિરાણ આપે છે. આ ધિરાણ લાંબા ગાળાનું હોય અને નક્કી કરેલ હન્દેથી અથવા એક સાથે આ રકમ ચૂકવાતી હોય તો તેને લોનથી ઓળખવામાં આવે છે. આ રીતે આપેલી લોનનાં નાણાં પરત આવે તે માટે સ્થાવર મિલકતોની જામીનગીરી લેવામાં આવે છે. આવી લોનની ચુકવણી લોન આપતી વખતે નક્કી થયેલી શરતો અનુસાર કરવાની રહે છે.

### 3.5 ઈ-બેન્કિંગ

**અર્થ :** ઈ-બેન્કિંગ એટલે ઈલેક્ટ્રોનિક બેન્કિંગ. આ વ્યવસ્થામાં બેન્કના વ્યવહારો ભૌતિક સ્વરૂપને બદલે ઈલેક્ટ્રોનિક સ્વરૂપમાં થાય છે. બેન્કની પ્રક્રિયાનો વિકાસ ગ્રાણ તબક્કે થયેલો જોવા મળે છે :

**(1) પરંપરાગત પ્રક્રિયા :** બેન્કનાં કાર્યો પરંપરાગત પદ્ધતિઓ થતાં તેમાં ખાતેદારના ખાતાની નોંધ માટે લેજર રાખવામાં આવતા. આ ઉપરાંત વાઉચર સાચવવા, નમૂનાની સહી ચેક કરવી જેવાં કાર્યો કોઈ પણ પ્રકારનાં યંત્રો વગર કરવામાં આવતા હતા.

**(2) નેટવર્કથી કમ્પ્યુટરનું જોડાણ :** બેન્કનાં કાર્યોની પરંપરાગત થતી પ્રક્રિયામાં બેન્કની એક જ બ્રાન્ચમાં રહેલા કમ્પ્યુટરને નેટવર્કથી જોડવામાં આવે છે. આ કમ્પ્યુટર્સ પૈકી એક કમ્પ્યુટરને સર્વર કહેવામાં આવે છે. આમ, એક શાખાના બધા કમ્પ્યુટર્સનું જોડાણ શક્ય બને છે. પરિણામે બેન્કનાં કાર્યો સરળ અને ઝડપી બને છે.

**(3) ઈન્ટરનેટનો ઉપયોગ :** બેન્કના કમ્પ્યુટર્સને ઈન્ટરનેટથી જોડવામાં આવે છે. પરિણામે બેન્કની પ્રક્રિયા ખૂબ જ સરળ અને ઝડપી બને છે.

#### 3.5.1 ઈન્ટરનેટ, કોર બેન્કિંગ અને મોબાઇલ બેન્કિંગ :

બેન્ક-વ્યવહારો ઈન્ટરનેટ દ્વારા થાય છે. આ પ્રકારની વ્યવસ્થા માટે બેન્ક ઈ-કોર્નર કે ઈ-ગોલેરી જેવી વ્યવસ્થા પણ શરૂ કરેલ છે. આ પ્રકારના વ્યવહારોમાં બેન્ક Unique Code (Password) ગ્રાહકોને આપે છે. આ પ્રકારમાં બે રીતે વ્યવહારો થાય છે : (1) નાણાકીય વ્યવહાર (Financial Transaction) અને (2) બિનનાણાકીય વ્યવહારો (Non-Financial Transaction).

**(1) નાણાકીય વ્યવહારો :** આ પ્રકારના વ્યવહારમાં બેન્ક ખાતેદાર પોતાના ખાતામાંથી અન્ય બેન્કના ખાતેદારના ખાતામાં રકમ જમા કરાવવાના વ્યવહારને નાણાકીય વ્યવહારો કહે છે. જેમાં ટેલિફોનનું બિલ ચૂકવવું, વેરા ભરવા કે અન્ય પ્રકારની ચુકવણીનો સમાવેશ થાય છે.

**(2) બિનનાણાકીય વ્યવહારો :** આ પ્રકારના વ્યવહારોમાં નાણાકીય વ્યવહાર થતો નથી; પરંતુ ખાતેદારે બેન્કમાંથી પોતાના ખાતાનું સ્ટેટમેન્ટ મેળવવું, ચેકબુક રિકવેસ્ટ, PIN ચેન્જ, સ્ટોપ રિકવેસ્ટ જેવા બિનનાણાકીય વ્યવહારો કરે છે.

ઈન્ટરનેટના ઉપયોગથી બેન્કનાં કાર્યોમાં નીચે મુજબની સરળતા શક્ય બની :

(1) કોર બેન્કિંગ (2) ઈ-બેન્કિંગ (3) મોબાઇલ બેન્કિંગ.

**(1) કોર બેન્કિંગનો અર્થ :** કોર બેન્કિંગમાં CORE એટલે Centralized Online Real-time Exchange. બેન્કની આ

વ्यवस्थामां एक જ બેન્કની સમગ્ર વિશ્વમાં રહેલી તમામ શાખા જોડાઈ શકે છે. બેન્કના કેન્દ્રિયકૃત સર્વરમાં તે બેન્કની તમામ શાખાઓના તમામ ખાતેદારોનાં ખાતાંઓની માહિતી ઉપલબ્ધ હોય છે. બેન્કના કોઈ પણ ખાતેદારના વ્યવહારની નોંધ રીયલ ટાઈમમાં આ કેન્દ્રિયકૃત સર્વરમાં નોંધાય છે. આ કેન્દ્રિયકૃત સર્વરમાં થયેલા વ્યવહારના ફેરફારની નોંધ આ બેન્કની તમામ શાખાઓમાં જોઈ શકાય છે. કોઈ પણ શાખાનો ખાતેદાર તેના ખાતાનો વ્યવહાર આ બેન્કની કોઈ પણ શાખામાંથી કરી શકે છે. તે કોઈ પણ શાખામાંથી પોતાના ખાતામાંથી રોકડ ઉપાડી શકે છે, જમા કરી શકે અને અન્ય વ્યવહારો પણ કરી શકે છે. આમ ખાતેદાર શાખાનો નહિ પણ બેન્કનો ખાતેદાર બને છે. આ પ્રક્રિયા એક જ બેન્કની અલગ અલગ શાખામાં થઈ શકે છે. આ પ્રક્રિયાને કારણે બેન્ક અને ગ્રાહક બંનેના કાર્યના સમયમાં અને ખર્ચમાં ઘટાડો થયો છે.

**(2) ઇ-બેન્કિંગ (Electronic Banking) :** પ્રવર્તમાન સમયમાં તમામ બેન્ક અને તેની શાખાઓ ઇન્ટરનેટના માધ્યમથી એક સર્વર સાથે જોડાયેલ હોય છે માટે વ્યક્તિનું ખાતું કોઈ પણ શહેરની શાખામાં હોય અને તે અન્ય સ્થળોથી કે અન્ય કોઈ શાખામાંથી નાણાં ઉપાડવા ઈથે કે રકમ ઉપોઝિટ કરવા ઈથે તો કરી શકે છે. હાલમાં બેન્કોએ વિવિધ જગ્યાએ તેમના E-Corner બનાવેલા હોય છે. જેના દ્વારા મશીનની મદદથી એ.ટી.એમ. કાર્ડ મારફત પોતાના ખાતામાં નાણાં ઉપાડી કે જમા કરી શકે છે. તેમનાં ખાતામાં રહેલી સિલક જાણી શકે છે. આ રીતથી વ્યવહાર થતા હોવાને કારણે બેન્ક સર્વર સાથે ખાતેદારનો મોબાઇલ નંબર પણ કનેક્ટ કરી રાખે છે માટે ખાતામાં રકમ જમા થતા કે ઉપાડતા મેસેજ આવી જાય છે. આ વ્યવસ્થાને કારણે વ્યક્તિનું કાર્ય સરળ અને ઝડપી બને છે.

**(3) મોબાઇલ બેન્કિંગ (Mobile Banking) :** મોબાઇલ બેન્કિંગ એ એવી સેવા છે કે જેનાં દ્વારા કોઈ પણ બેન્કમાં વ્યક્તિગત રીતે પહોંચા વગર ઇલેક્ટ્રોનિક સાધનોની મદદ એટલે કે ઇન્ટરનેટનું જોડાણ ધરાવતા હોય તેવા મોબાઇલની મદદથી વિશ્વના કોઈ પણ છેઠેથી નાણાકીય વ્યવહાર કરી શકાય છે. જેમકે, ખાતામાં રહેલી જમા રકમ એટલે કે બેલેન્સ જાણી શકાય, લાઈટબિલ, ટેલિફોન બિલ, ગોસબિલ તેમજ કરવેરા કે અન્ય ચૂકવણી કરી શકાય છે. એક ખાતામાંથી બીજા ખાતામાં રકમ ટ્રાન્સફર કરી શકાય છે. આ પ્રકારની સેવા મેળવવા માટે બેન્કને અરજી કરવી પડે છે. ત્યાર બાદ બેન્ક Mobile Banking માટે Login ID અને પાસવર્ડ આપે છે. આ વ્યવસ્થામાં સલામતી જાળવણી ખૂબ જરૂરી બની જાય છે.

### 3.6 બેન્કિંગ સંબંધિત સેવાઓ

**3.6.1 ATM :** આ સેવાનું નામ Automated Teller Machine છે. બેન્કમાં ખાતું ધરાવનારને આ પ્રકારની સુવિધા આપવામાં આવે છે. ગ્રાહકને જરૂર હોય ત્યારે પોતાના ખાતામાંથી બેન્કને નક્કી કરેલી ન્યૂનતમથી વધારે અને પોતાના ખાતામાં જમા હોય તેથી ઓછી રકમ ઉપાડી શકે છે. બેન્ક ખાતેદાર ડૈનિક રકમની મર્યાદામાં મર્યાદિત રકમ ઉપાડી શકાય છે. એક સાથે વધારેમાં વધારે કેટલી રકમ ઉપાડી શકે તેની મર્યાદા પણ નક્કી કરી હોય છે. આ પ્રકારના વ્યવહાર માટે બેન્ક ગ્રાહકને ATM કાર્ડ આપે છે. જેમાં ગ્રાહકને સિકેટ પિન પણ આપવામાં આવે છે. બેન્કોની આવી સુવિધા ધરાવતી શાખાઓમાં આ કાર્ડને ગ્રહણ કરી શકે તેવાં યંત્રો મૂકવામાં આવે છે. પ્રવર્તમાન સમયમાં અન્ય બેન્કનાં આવાં યંત્રોમાંથી પણ નાણાં ઉપાડી શકાય છે; પરંતુ તેના માટે થોડી વધારાની રકમ ચૂકવવી પડે છે.

**3.6.2 કેડિટ કાર્ડ (Credit Card) :** વીસમી સદીના અંતથી બેન્કનું આ કાર્ડ મોટા પાયા પર શરૂ થયું છે. ખાતેદાર અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ બેન્કને અરજી કરી કાર્ડની માણણી કરી શકે છે. બેન્ક વ્યક્તિની શાખનો પદ્ધતિસર અભ્યાસ હાથ ધરે છે. અભ્યાસના આધારે વ્યક્તિ કેટલી રકમ સુધીની મર્યાદાનું દેવું ચૂકવવાની ક્ષમતા ધરાવે છે તે નક્કી કરવામાં આવે છે. તે વ્યક્તિને બેન્કે નક્કી કરેલ શાખની કિમતનું કેડિટ કાર્ડ આપવામાં આવે છે.

આ કાર્ડ ધરાવનાર વ્યક્તિ વસ્તુની ખરીદી કરતાં કાર્ડ મારફત ખાતેદારનાં ખાતામાં નાણાં ઉધાર અને વેચનારનાં ખાતામાં નાણાં જમા થાય છે. નિશ્ચિત સમયે હિસાબ બેન્ક મોકલી આપે છે. જે કાર્ડધારકોએ નિશ્ચિત સમયગાળામાં બેન્કને રકમ ભરપાઈ કરવાની હોય છે.

**3.6.3 ડેબિટ કાર્ડ (Debit Card) :** ડેબિટકાર્ડ દ્વારા વ્યવહાર કરવાની વ્યવસ્થા જ્યાં હોય ત્યાં આ કાર્ડનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. ડેબિટકાર્ડ ધારક પોતાની ખરીદીની ચૂકવણી આ કાર્ડ દ્વારા કરે છે. આ માટે વસ્તુની ખરીદી કરી દુકાનદારને આ કાર્ડ આપવામાં આવે છે. જેટલી રકમની ખરીદી કરવામાં આવી હોય તેટલી રકમ કાર્ડધારકનાં ખાતામાંથી ઉધાર કરવામાં આવે છે. આ કાર્ડધારક પોતાનાં ખાતામાં જેટલી રકમ હોય તેટલી જ રકમ વાપરી શકે છે.

આ પ્રકરણમાં તમે શું શીખ્યા ?

**બેંકનાં અર્થ :** રિઝર્વ બેંકના મત અનુસાર માંગવામાં આવે એટલે તરત જ કે નિર્ધારિત મુદ્દાના અંતે પરત કરવાની શરતે ધિરાણ કરવાના હેતુથી બચતો એકત્રિત કરતી સંસ્થાને બેંક કહે છે.

**બેન્કનાં કાર્યો :** (1) મુખ્ય કાર્યો થાપણો સ્વીકારવી, ધિરાણ કરવું, રોકાણ કરવું, આંતર બેન્કિંગ વ્યવહારો કરવા તથા (2) ગૌણ કાર્યો, ગ્રાહકોના નાણાકીય વ્યવહારો સંભાળવા, હુંદિયામણને લગતા વ્યવહારો કરવા, શાખપત્ર આપવા, ટ્રાવેલસ ચેક આપવા, ડ્રાફ્ટની સેવા આપવી, બેન્કની સાથે જોડાયેલ વ્યક્તિની શાખ અંગેની માહિતી આપવી, બાંહેધરી દલાલ તરીકેની સેવા આપવી, આ ઉપરાંત ATM, DEMAT, સેફ ડિપોઝિટ વોલટની સુવિધા જેવી સંબંધિત સેવા પૂરી પાડવી.

**બેન્ક ખાતાના પ્રકારો :** (1) બચત ખાતું (2) ચાલુ ખાતું (3) રીકર્ડિંગ ખાતું અને (4) બાંધી મુદ્દતનું ખાતું જેવા વિવિધ પ્રકારના ખાતાઓ હોય છે.

**બેન્કની સેવાઓ :** બેન્ક રોકાણ / ધીરાણ કરવા અને થાપણો સ્વીકારવા ઉપરાંત ગ્રાહકોની સેવાઓ માટે ફ્રાન્કટ ઈસ્યુ કરવા, RTGS, NEFT, બેન્ક ઓવરફ્રાન્કટ, કેશ-કેચિટ અને લોન વગરે જેવા બેન્કિંગ સાથે સંબંધિત હોય તેવાં કાર્યો કરે છે.

ઇ-બેન્કિંગ : ઇ-બેન્કિંગમાં ઇન્ટરનેટ, કોરબેન્કિંગ અને મોબાઇલ બેન્કિંગ જેવી સુવિધાઓનો સમાવેશ થાય છે.

(1) ઈ-બેન્કિંગમાં બેન્કના વ્યવહારો ભૌતિક સ્વરૂપને બદલે ઈલેક્ટ્રોનિક સ્વરૂપે થાય છે. આ પ્રકારના બેન્ક વ્યવહારો ઈન્ટરનેટ દ્વારા કે મોબાઇલ બેન્કિંગ દ્વારા પણ થાય છે. જેમાં નાણાકીય અને બિનનાણાકીય વ્યવહારોનો સમાવેશ થાય છે. (2) કોર-બેન્કિંગમાં CORE એટલે Centralised Online Real-Time Exchange. બેન્કની આ વ્યવસ્થામાં એક જ બેન્કની સમગ્ર વિશ્વમાં રહેલી તમામ શાખા જોડાયેલી હોય છે. આ વ્યવસ્થાના કારણે ખાતેદાર જે શાખાનો સભ્ય હોય તે શાખા ઉપરાંત તે બેન્કની કોઈ પડી શાખામાંથી પોતાના વ્યવહારો કરી શકે છે.

**બેન્કિંગ સંબંધિત સેવાઓ :** બેન્ક ગ્રાહકોની સુવિધાઓ માટે ગ્રાહકોને ATM, કેરિટ કાર્ડ અને ટેલિફોન કાર્ડ જેવી બેન્કિંગ સંબંધિત સેવાઓ પડ્યા પૂરી પાટે છે.

स्वाध्याय

## 1. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબનો સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી લખો :

- (1) ક્યા પ્રકારના ખાતામાં જમા રકમ પર વ્યાજ આપવામાં આવતું નથી ?  
(A) બયત ખાતું                    (B) ચાલુ ખાતું                    (C) રીકરિંગ ખાતું                    (D) બાંધી મુદ્દતનું ખાતું

(2) આ પ્રકારના ખાતામાં નિશ્ચિત સમયે નિશ્ચિત રકમ જમા કરવાવી ફરજિયાત છે.  
(A) બયત ખાતું                    (B) ચાલુ ખાતું                    (C) રીકરિંગ ખાતું                    (D) બાંધી મુદ્દતનું ખાતું

(3) થાપકાના ક્યા ખાતા પર બેન્ક સૌથી વધુ વ્યાજ આપે છે ?  
(A) ચાલુ ખાતું                    (B) બાંધી મુદ્દતનું ખાતું                    (C) રીકરિંગ ખાતું                    (D) બયત ખાતું

(4) ભારતની મધ્યસ્થ બેન્કનું નામ શું છે ?  
(A) સ્ટેટ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયા                    (B) સેન્ટ્રલ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયા  
(C) રિઝર્વ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયા                    (D) બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયા

(5) ઓવરાફ્લાઉટની સગવડ નિશ્ચિત સમય માટે કરવામાં આવે ત્યારે તે ક્યા નામે ઓળખાય છે ?  
(A) પે-ઓર્ડર                    (B) કેશ-કેરિટ                    (C) રિમાન્ડ ફ્રાફ્ટ                    (D) ઓવરાફ્લાઉટ

- (6) બેન્ક પોતાના દેવા ચૂકવવા માટે જે ચેક આપે તેને શું કહે છે ?  
 (A) ટ્રાવેલર્સ ચેક      (B) પે-ઓર્ડર      (C) ડિમાન્ડ પ્રાફ્ટ      (D) કેશ-કેર્ડ
- (7) પ્રવાસમાં રોકડનાં જોખમની સામે બેન્કની કઈ સેવાનો લાભ લેવામાં આવે છે ?  
 (A) ડિમાન્ડ પ્રાફ્ટ      (B) ચેક      (C) પે-ઓર્ડર      (D) ટ્રાવેલર્સ ચેક
- (8) RTGSમાં ઓછામાં ઓછી કેટલી રકમની ફેરબદલી કરી શકાય છે ?  
 (A) ગમે તેટલી      (B) 2 લાખ      (C) 5 લાખ      (D) 50,000
- (9) આ પ્રકારના વ્યવહારમાં મધ્યરથી બેન્ક Batch પ્રમાણે વ્યવહાર કરે છે :  
 (A) NEFT      (B) RTGS      (C) CORE Banking      (D) Call Money
- (10) બેન્કો-બેન્કો વચ્ચેના પરસ્પર વ્યવહારો કરી તેઓની વચ્ચે તત્કાળ ઊભી થતી નાણાંની સમસ્યાનું નિવારણ શેના દ્વારા થાય છે ?  
 (A) કોલ-મની      (B) પે-ઓર્ડર      (C) ઓવરફ્રાફ્ટ      (D) કેશ-કેર્ડ
- (11) NEFTમાં વધુમાં વધુ કેટલી રકમની ફેરબદલી કરી શકાય છે ?  
 (A) ગમે તેટલી      (B) 2 લાખ      (C) 5 લાખ      (D) 50,000
- (12) બેન્ક તરફથી ગ્રાહકને તેની શાખને આધારે ક્યું કાર્ડ આપવામાં આવે છે ?  
 (A) ઐબિટ કાર્ડ      (B) કેર્ડિટ કાર્ડ      (C) શાખપત્ર      (D) ડિમાન્ડ પ્રાફ્ટ
- જવાબ :** (1) (B) (2) (C) (3) (B) (4) (C) (5) (B) (6) (B) (7) (D) (8) (B)  
 (9) (A) (10) (A) (11) (B) (12) (B)

## 2. નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં જવાબ આપો :

- (1) બેન્કનો અર્થ આપો ?
- (2) ક્યા પ્રકારનું ખાતું માત્ર ધંધાદારી એકમેના નામે જ ખોલાવી શકાય ?
- (3) ક્યા પ્રકારના ખાતામાં એક મહિનામાં નાણાં ઉપાડવાની સંખ્યા મર્યાદિત કરવામાં આવે છે ?
- (4) NEFTમાં કેટલી રકમ કે તેથી ઓછી રકમનો રોકડમાં વ્યવહાર કરી શકાય છે ?
- (5) NEFTમાં નાણાંની ફેરબદલી કેટલા સમય સુધીમાં થાય છે ?
- (6) ક્યા પ્રકારના કાર્ડ દ્વારા ખાતામાં રકમ જમા હોય તેટલી જ રકમ વાપરી શકાય છે ?

## 3. નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપો :

- (1) ઓવરફ્રાફ્ટ એટલે શું ?
- (2) કેશ-કેર્ડ એટલે શું ?
- (3) ટ્રાવેલર્સ ચેકની સમજ આપો.
- (4) ઈ-બેંકિંગમાં થતો બિનનાણાકીય વ્યવહારનાં બે ઉદાહરણ આપો.
- (5) સમજવો : (a) કેર્ડિટ કાર્ડ (b) ઐબિટ કાર્ડ (c) ATM

**4. નીચેના પ્રશ્નોના મુદ્દાસર જવાબ આપો :**

(1) હૂક નોંધ લખો :

(a) કોલ-મની (b) કોર-બેન્કિંગ (c) RTGS (d) NEFT (e) M-Banking

(2) ખાતેદાર જે-તે બેન્કની શાખાનો નાંદિ; પરંતુ બેન્કનો ખાતેદાર છે. - આ વિધાન સમજવો.

**5. નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારપૂર્વક જવાબ આપો :**

(1) બેન્કનાં કાર્યો સમજવો.

(2) બેન્ક ખાતાના પ્રકારો સમજવો.

**પારિભાષિક શબ્દો**

ભારતીય મધ્યરથ બેન્ક	:	RBI - Reserve Bank of India
શીંગ ચુકવણીકાર યંત્ર	:	ATM - Automated Teller Machine
તમારા ગ્રાહકને ઓળખો	:	KYC - Know Your Customer
DEMAT	:	Dematerialized
RTGS	:	Real Time Gross Settlement
NEFT	:	National Electronic Fund Transfer
IFSC	:	Indian Financial System Code
IDRBT	:	Institute for Development and Research on Banking Technology
DNS	:	Different Net Settlement
CORE	:	Centralised Online Real-time Exchange
PIN	:	Personal Identification Number

